

աների ճրագներն եւ մարում, որովհետեւ տառն չունիս, զու թաշնայ տերեւներն եւ փողոտում եւ պոկում ու ճուռն ցան ու ցիր, որովհետեւ զու չար եւս եւ խանդոտ. — Գնա՛, հեռացիր ինձանից...»

Իր բիրտ ուժէն առաջ՝ դեռ փորձեր կ'ընէ քամին, աշխատելով յիշեցնել իր անսանձ իշխանութիւնը, մերթ իր քաղցր օրօրը ծաղիկներուն, ասոնց թերթերու ահագարար փայփայումը, ու մերթ իր տուած զօրութիւնը ահեկնաւայաց արծիւ-ներիդ թեւերուն եւն, ինչ որ կ'ընար՝ բացի Արմաւենիի զայրոյթը մեղմելէ՝ համա-կրանք ալ ազդել: Անխախտելի է սակայն Արմաւենիի միտքը:

«Ես քո տէրն եմ, իմացիր հիմա... — Մոնչաց քա-մին, զաւարունց քամին, զայրացաւ քամին, Նեղոսի ան-չարժ ջրերը դուրս թափեցին փոքրից, շառաւեցին ծա-ռերն ու ծառատունկները բոլոր... զոգաց զողողողաց ար-մաւենին, իսկ քամին զրկեց նրան ձգոր բազուկներով, պոկեց արմատը... և տարաւ հեռով, հեռով. զէպի անա-պատները այրեց, զէպի ծովերը լազուր, զէպի լեռնա-զազանքները միւռնափառ...»

Առեւանգում: Այսպէս ուրեմն, պ. Խա-հակեան նոյն անտրամաբան եւ անիրաւ ոյժը կը տեսնէ միշտ՝ թէ բնութեան եւ թէ կեանքին մէջ:

Հ. Ղ. ԲԻԻՎԵՆԸ

ՄԱՆՈՒԿ

և անոնց շահատակոթիւնները

(Գահերէ — տպ. Արարատ. Ս. Դարբինեան 1907).

Անսօտակար հրատարակութիւն մը՝ զոր Գա-հերէի լսարան — ընթերցատունը ի լոյս հանած է:

Դա բանիմաց Տօթթ. Ն. Տաղաւարեանի մէկ բանախօսութիւնն է՝ յիշեալ հաստատութեան մէջ:

Թէեւ 24 էջերէ միայն բաղկացած՝ սակայն պէտք է խոստովանիլ որ խնամքով պատրաս-տուած այդ գործը կարեւոր երկի մը արժէքն ունի: Եւ յիրաւի համալսարանական ընթացք կատարողի համար հեշտալի քաղաածք մի է դալ Մանրէաբանութեան:

Հեղինակը ամէն ճիշդ թափած է ինքզինքը հասկանալի ընելով՝ իւր ունկնդիր ժողովրդեան. կ'ըմբռնեմ թէ որքան դժուարութեանց հանդի-պած է եւ բառագիրքերու դիմած պատուարժան Տօթթորը, այդ նոր ուսումնական քաները հայացքիւն-յու նստարւ. Գովեստ եւ յարգանք գրագէտ բժշ-կապետին:

Հ. Ն. Տ.

ԳԵՂԵՑԻԿԸ ԼԵՋՈՒՒՆ ՄԷՋ

(ԵԱՐՈՒՆԱԿ. ՏԵՍ ԲԱՋՄ. ԷՋ 4.)

Է.

Միտքործան զարոցիմ քմնաղատ մը. — Հելլենա-րան զարոցի անդամները. — Խորհմանցիի ուս-ման միջնակարգը, — Ուսումնական ի մէջ մկա-րագիր ունէին Բիւզանդիոն եւ Աղեքսանդրիա. — Ի մէջ հարկի տակ շնարուեցաւ շնչկենարա-մութիւնը, — Ի մէջ է հելլենաբանութիւնը. — Արտայայտութիւնը հելլենաբան գրութեան մը, — Ուրիշ ց կու գամ իր աստիճանաւորումնը, — Նոյնը եւ իր հելլենաբանութիւնը. — Լեզուի եղբնաւորումներ Խորհմանցիի գործն-րուն մէջ. — Դասիթ Անյաղթի չափազանցու-թիւնը. — Իմէ որ տգէղ կայ հելլենաբանու-թեան մէջ. — Իմէ որ ազմի կայ հելլենա-րաններու լեզուի մէջ:

Հիւներուն մէջ միայն մէկ հոգի գիտեմ որ համարձակած ըլլայ ըննադատել Մե-րութեան զարոցի լեզուն: Եւ ըննադատել իր ազնիւ իմաստովը կը նշանակէ թէ մէ-կը արուեստի կամ կեանքի ու եւ զործի մը վրայ կրցած է թերութիւն մը գտնել՝ որուն ինք աւելի ճիշդ, աւելի աւարտուն գաղափարական մը պէտք է ունենայ մըտ-քին մէջ: Եւ ճիշդ Խորհմանցի Եղբիկի լե-զուն իր շատ մասերուն մէջ թերի կը գտնէ, եւ կը պարծի թէ ինք նոր արուեստ մ'ունի՝ իր նոր արուեստն է հելլենա-րանութիւնը՝ որ հայերէնի նոր ձեւ ու ձուլարաններ տուած է: Ինքն է որ հել-լենաբանութիւնը մտածած է, ծրագրած ու զարգացուցած: Ինք զարոց կը կազմէ, ու-րուն փայլուն անդամները կ'ըլլան Եղբիք եւ Դասիթ Անյաղթ: Այս երեքը նոյն կամ նման կեանք մ'ունեցեր են: Հիւլենարա-նութիւնը հայերէնի մէջ իրենց ուսման մի-ջնակարի մէկ երեւոյթն է: Բացատրենք այս երեւոյթը Խորհմանցի հոգեբանութեան մէջ:

Խորհմանցի իր ուսումը Եղբիպոսի Ա-ղեքսանդրիա քաղաքին մէջ ըրած է Ա-

1. Միտքործան զարոցի գրագէտներուն համար կը գրէ. Բայց քանզի անգէտք էին մերում արուեստի, ի բազում մասանց թերացեալ զործն գտանէր: Պատ. Գ. ԿԱ.

սով իսկ տարրեր մտածող մը պիտի ըլլար Միսրորեան զարոյցի անգամներէն՝ ուրոնք իրենց զարգացումը կոստանդնուպոլսոյ մէջ ստացեր էին։ Կոստանդնուպոլիս այն ատեն հոստորական ուսումները ծաղկած էին։ Կը մշակէին բոլոր այն ճիւղերը ինչ որ սիրտը կը բանար, երեւակայութիւնը կը զուարճացնէր, կը կրթէր, կը հրահանգէր։ Աւելի վիպասան, աւելի բանաստեղծ էին, ժողովրդեան հոգւոյն հետ միացած։ Իրենց կրթութիւնը ամենէն յառաջ կը պահանջէր լեզու մը, ժողովրդական, բանաստեղծական, պարզ զոր ամէն մարդ հասկնար ու վայելէր։

Այսպէս չէր Աղեքսանդրիա. հոն ուսումը տարրեր նկարագիր ունէր։ Հիները զինք կ'անուանէին գործատուն ամէն տեսակ գիտութեանց։ Եւ Աղեքսանդրիոյ ուսումներու նկարագիրը գիտութիւնն է։ Հոն կը մշակուէին երկրաչափութիւն, աշխարհագրութիւն, քնարանութիւն, թուաբանութիւն, աստղաբաշխութիւն, երաժշտութիւն, իմաստասիրութիւն, բոլոր իրական գիտութիւնները։ Կը զբաղէին նաեւ բանաստեղծներով, պատմիչներով ու լեզուով, բայց միշտ գիտնական ուղղութեամբ։ Կը սրբազդէին, կ'ամբողջացնէին պակասաւոր կամ եղծուած բնագիտներ, կը կատարէին պատմական նոր խուզարկութիւններ կամ դատողութիւններ, կը դասաւորէին բառերն ու լեզուները։

Այս միջավայրին մէջ Խորենացի կը լեցուի գիտնական ոգով։ Իր մտածելու կերպը, իր զգալու կերպը այլ եւս նոյն չէր ժողովրդեան հետ, ինք դասակարգ կը կազմէ։ Եւ երբ ուզեց իմաստասիրական, երկրաչափական, քերականական գիտութեանց վրայ խօսիլ Միսրորեան զարոյցի լեզուով, իրեն այնպէս եկաւ որ հոն շատ բան պակաս էր։ Գիտնական լեզու չկար. ստիպուած էին օտար ձայներ գործածել կամ ամբողջ տողի մը մէջ բացատրել, տկարացնել, միջնցնել այն գաղափարը՝ որուն յունարէնը մէկ բառով ու յստակ դրոշմուած կեցեր էր մտքերնուն մէջ։

Փերականական գրութեան մէջ ալ բա-

ական ճոխութիւն, բաւական փափկութիւն չգտան։ Կը պակսէին սեռեր, բայց երու եղանակներ, համաձայնութեան կանոնաւորութիւն։ Հոն չգտան նոյն իսկ բաւական գիտնական զգացում։ Գաղափարները կրկնուած էին, սաստկացուած, յուզուած, զունաւորուած, աւելի սրտի ու ջիղերու հետ խօսող քան մտքի։ Այն ատեն ինք պէտքը զգաց գիտութեան ու մըտածութեան հայերէն մը ստեղծել, անգոյն, ցամաք, միակերպ, ճիշդ, կարկիւնուած՝ ինչպէս երկրաչափութեան հայեցողութիւն մը։

Բայց ո՞ր գտնել այս լեզուն։

Անշուշտ ոչ հայ ժողովրդեան բերանը՝ որուն միտքը զուրկ էր գիտնական պատրաստութիւն ունենալէ, պէտք էր հոն դիմել ուր այս ոգին կար, ու յղացաւ ինչ լեզուաբանութիւն։

Հելլենաբանութիւնը այն երեւոյթն է մեր լեզուին մէջ որով հայերէն բառարանն ու քերականութիւնը՝ հայերէն ձայները պահելով յունարէնի ոգին ու կերպը ունին։ Եւ Խորենացին դիւրին ոճը գտած է այս բանս հնարաւոր ընելու։

Յունարէն բառերու մեծամասնութիւնը կազմուած է արմատ բառերու վրայ մասնիկներ աւելցնելով՝ որոնք բառին նոր իմաստ մը կու տան կամ զայն կ'եզանաւորեն։ Այսպէս գիւնակո կը նշանակէ ձանկեղ, անա՝ մասնիկ մը, վեր, վերա՝ տին. այս երկու ձայները բարդելով յուներէնը կ'ունենայ անագիւնակո, որ կը նշանակէ յերեւոյ, կարդոյ։ Արդ Խորենացին՝ յունարէնի ստուգաբանութեան շատ հմուտ, այս բառին փոխանակ իմաստը թարգմանելու, կազմութիւնը թարգմանած է։ Ասով հրապարակ նետած է վերծանել բառը, որ հայերէն շատ շատ վերտոյն ձանկեղ պիտի նշանակէր, բայց կարդոյ կը նշանակէ։ Այս դրութեամբ Խորենացի միջոցը տուած է հայերէն բառարանին քով, ուրիշ բառարան մըն ալ կազմել։ Եւ իրացնէ ինք կրցած է յունարէն բառը ածանցեալ բառերուն դիմաց ուրիշ

հայերէն մը դնել քան ինչ որ գործածեր է Մեսրոբեան զպրոցը¹։

Աւելի քմահաճոյ կերպով վարուեր են նաեւ ճիւղակաւորութեան հետ. դերանուններուն իզական սեռը աւելցուցեր են², հոլովներուն և բայերուն երկականը³, բայերուն մէջ առանձին ձեւեր եղանակներու և ժամանակներու, զոր հայերէնը կամ տարբեր դարձուածով կը բացատրէ, կամ ուրիշ ժամանակներով կը բաղադրէ⁴։ Յունարէնի համաձայնութիւնէն սովորած են անորիշ դերբայները առանց հոլովելու գործածել⁵, առանց նախադրութեան գործածել⁶, էական բային հայցական խնդիր տալ⁷, բացարձակ սեռականը գործածել, բաղդատականը սեռականով կազմել, բացառականը առանց նախդրի դնել⁸։

Այս բոլորովին թանձր, բոլորովին զուտ հելլէն խաւին քով կը ստուգեալագործին նաեւ ուրիշ ձեւեր, որոնք թէեւ ոչ բոլորովին անձնանթ հայերէնի մէջ, բայց յուսարէնի աղղեցութեան տակ բազմապատկուեր, ընդհանրացեր են։ Աձականներու համաձայնութիւնը հայերէնի մէջ ազատ է։ Ոչ վահագնի և ոչ թուելեաց երգերու հա-

տակոտորներուն մէջ այս գիծը չբռնէր։ Մեսրոբեան զպրոցին մէջ ճաշակի թողած է, գեղեցկութեան մէկ տարրը կազմելու համար։ Խորենացին⁹, յունարէնի պարտաւորիչ աղղեցութեան տակ, ոչ միայն զրեթէ պարտք ըրած է իրեն զայն, այլ անվրէպ գործադրելու համար ալ ընդհանրացուցեր է հոլովներու այն ձեւերը¹⁰, որոնք Մեսրոբեան զպրոցի մէջ միայն քանի մը բառերու առանձնաշնորհութիւնքը կը կազմեն¹¹։ Ինք շեշտած է նաեւ կըրատականի ի, որ Մեսրոբեան զպրոցին մէջ շատ տոճոյն ու տարտամ է։

Դեռ ուրիշ քանի մը գիծեր, որոնք կ'աւելնան որոշելու համար իրենց հայերէնի արտայայտութիւնը, արդիւնք են իրենց գիտնական ոգիին։ Ստուգաբանելու, վերլուծելու վարժած, անոնք իւրաքանչիւր բառ կը տարբալուծեն, կը կեղեկեն բոլոր այն մասնիկները¹² զորս ժամանակը վրան բարդած է, զոնելու համար նախնական տարրը, իր բնական, իր մերկ վիճակին մէջ, պարզ գաղափարը ներկայացնող, անոյնի և անշարժ։ Այս վիճակին մէջ միայն յարմար կը զոնեն զանոնք իրենց բարդութեանց մէջ գործածելու¹³։ Ի մե-

1. Նիւթական Թարգմանութիւններ են բոլոր այն բայերն ու բայանունները՝ որոնք կը սկսին այս մասնիկներով։ ապ, առ, արտ, բազ, բաց, զեք, զեր, ենթ, հակ, համ, մակ, վար, ներ, շաշ, շար, պար, ըստոր, վայր, վեր, աստ, արած, փոխ։ Ասոնց հայերէնները ստեղծ ոչ միայն այս ծանրաբեռնող մասնիկներէն ազատ են, այլ նաեւ բոլորովին տարբեր։

Հելլենաբար
ներգործել
ներգործութիւն
վերաբանութիւն
շարագիր
ապարնակութիւն
մակացութիւն
ստորագրաւ
ստորագրութիւն
արամախոնութիւն

Հայերէն
ազգիւ
աղղեցութիւն
Համամասութիւն
մասնակիր
գերութիւն
գիտութիւն
Հնազանդ
կարծիք
միտք, խորհուրդ

2. Աս, զա, նա՝ արականի համար։ մէ, դէ, նէ՝ իրականի համար՝ սրեց սեռականի կ'ընէ սերտ, գիտա, ներա։ Իրենց ընդհանրացուցեր են արական անուններէ իզական շինել ունի մասնիկը աւելցնելով, որ միայն քաղաքի բառին մէջ գործածուած է Մեսրոբեան զպրոցին։ Իրենց այնպիսի բառերու վրայ ալ գործածեր են որ հիմայ ալ դեռ մնալ նոր հու զայ, ինչպէս երկուստարգուծի։ Մեսրոբեան զգլորոց կամ տարբերութիւն չի դնել, կամ կը բացատրէ։ Այսպէս յայնք կ'ըսէ ճիշդէ քրայեկամաւոր և զգրացու-

նիւն ինք դրած է զգրարեկամ և զգրացիւս։ յայնք կ'ըսէ երգիներ և երգութիւններ, ինչ կը դարձնէ զարա և զկանաչաք երգեցիկս։

3. Պետքու ըստի երկականին է պետքուս — կոփած բային երկականին է սահմանականին, կոփած, կոփս, կոփոյ — անկատ — կոփոյի, իր, այր, — ապաւնիին կոփոցի, ոսցիւ, ոսցէ։

4. Թարակատարի ձեւն է օրինակի համար, եկոփի, էիք, էր, — գերակ. էկոփեցի, եցեր, եցայր։

5. Վասն ոչ կարել հայեւ ընդգծմ արեգական (Խոր. Գ. 37)։

6. Եւ այդուն եղելոյ, — հզոր մարտի եղելոյ (Խոր.)։

7. Գաւ զեա, — լինել զեա, — Պապոյ զեա զիմաստութիւն։

8. Գրանցն փակելոց, վիմին կնքելոյ, — Հանուրց հիւսանալանց պնկազոյն։

9. Առ քարտուանակի միով բուրով քարագաղաթ, նիւ, — Արժանի քանից ողորկագունից և յուովից, — Հրաքափառաւորիւ անցանել քանիւ, — Արաղուրեւից պարսպոց հանդիմ զրմբը պղնձականութիւն։ (Խորեն), Այս համաձայնութիւնը ընել կարեւաւու համար հոլոված են՝ ստորախմբում (չունենա) յակահալում (կալլալում) քարաւ, ճիւղաւ, փայտաւ (Պաւ. Ան.)։ Սկզբաւում, Պապոստում մերկապէս։

10. Այսպէս իրենցմէ շատ սիրուած են, արտ, շաղ... մասնիկները ներքս, արտաքս, շաղեւ բառերու արմատներն են,

ծագոյն փառս յստակութեան գաղափարին, կը կիրարկեն նաեւ բառեր — որոնք կամ գաւառական են, կամ անգործածութեան մէջ ընկած¹, մէկ բայի մէջ կը բարդեն այն գաղափարները զորս ժողովուրդը զատ զատ կը գործածէ, կը կիրարկեն բառերն այն իմաստով որոնք այլ եւս հնախօսական են դարձեր:

Ճշմարիտ անտարբերներ՝ անոնք կը յանդգնին պղծել հեթանոս գործածութեամբ նաեւ այն բառերը՝ զորս Մեսրոբեան դպրոցը զուտ քրիստոնէական գաղափարներ բացատրելու համար հնարած է²: Ունի բառեր, հոլովի ձեւեր, խընդրառութիւններ, ձեւուած ժողովրդենէն տուեալ ուրիշ նախատիպերու վրայ, առանց ուշ դնելու որ ժողովուրդը միայն քանի մը բառերու և քանի մը դիրքերու մէջ օրինաւոր համարած է այս ձեւերը: Ունին նաեւ խել մը արմատ բառեր, զորս կրցած են ժողովրդեան մէջ հասկաքաղ ընել յետ Մեսրոբեան դպրոցի հունձքին³, իրենց խօսքը շարելու և ընթերցողը ապշեցնելու համար ունին նաեւ իրենց նախամեծար համարած խաղերը, օրինակի համար իրենց ականջը դատած է որ աւելի երաժշտութիւն կը մտնէ խօսքին մէջ եթէ անկանը զոյականէն կամ յատկացուցիչը յատկացեալէն բայով մը զատեն: Ասկէ զատ իրենց ետեւ Մեսրոբեան դպրոցի մեծ աւանդութիւնը կայ, նուիրագործուած եկեղեցիներու խունկովը ու ժողովրդեան զգացումովը, որուն բառարանը խոր հետքեր թողած է իրենց յիշողութեանց մէջ, և ընդհանուր արտայայտութիւնը իրենց գործերուն մէջ:

Ինչ զգացումով կը բռնուի մարդ երբ հելլենաբան դպրոցէն գործ մը կը թղթատէ, ո՞րն է անոր արտայայտութիւնը:

Ահաւասիկ խնդիր մը զոր մէկ նայուածքով անկարելի է ընդգրկել, մէկ պատկե-

րով ներկայացնել: Կազմուած այնքան տարբեր տարրերով, հելլենաբան դպրոցի ո՛ր և է գործ մը չունի միակերպ արտայայտութիւն մը. ասիկայ կը փոխուի ըստ տարրերու բաղադրութեան ու խտութեան: Ասիկից դասակարգութիւն մը, աստիճանաւորութիւն մը կը մտնէ անոնց մէջ: Այսուհանդերձ կան քանի մը գիծեր, որոնք քիչ կը փոխուին, քիչ կը տօգուին, ամենուն մէջ գրեթէ նոյնը կը մնան, և հասարակաց արտայայտութիւն մը կը կազմեն:

Հելլենաբան դպրոցի լեզուն կեանքէ անջատուած է. իր տրամախներ չեն հասնիր մինչեւ ժողովրդեան սիրտը, մինչեւ հողին մէջ. ինք հիւթ չի ծծեր ուղղակի. մակարոյծ մըն է Մեսրոբեան դպրոցի վըրայ: Չունի այն յուռթի ուռնացումը, այն զուարթ, անգիտակից ինքնագոհութիւնը: Անարիւն բան մըն է, անարուեստ, վերացեալ գաղափարներու գոյնով: Բնութիւնը հոն բոլորովին կը պակսի, ամէն բան արուեստ է. իր խօսքը կանոնաւոր է, չափուած, յստակ. երբ նոյն իսկ կիրք ուզէ ելլել, — որովհետեւ իրենք արուեստով կիրք կ'եկեն, — իրենց լեզուն չի պտտորի, չի բարդուիր, թանձր գոյներ չառնել, ինչպէս Եզնիկի կամ Կորիւնի քով: Աւելի իրենց արուեստին կատարելութեան համար կը զայրանան, կ'անիծեն, կ'ուրախանան, կը տրտմին, քան որովհետեւ իրական պատճառ մ'ունին: Պատկերները, նկարուած իրենց լեզուով, աւելի մարմարի վրայ անբափոքուած են կարծէք, քան ապրուած աւանի մը մէջ կամ բընութեան անկիւն մը: Նոյն իսկ հոն՝ ուր իրենց լեզուն բնական է, աւելի յաջողած են բնութենէն առնել:

Հելլենաբան դպրոցի անգամներուն մէջ ո՛չ մէկը կայ ստոյգ արուեստագէտ, բանաստեղծի ոգւով, աւելնով լեզուն, որ հա-

1. Ինչ ծագում ունին բաղ, մակ, տրամ, փաղ մասնիկները:

2. Աղուռ ոմն ի քանոնայագործութեան յափշտակեալ սուղ մասն ինչ մոյո, Քաշանայ բառը ասորեբնէն առնուած է հայերէնի մէջ յատկապէս քրիստոնէա-

կան կրօնից պաշտօնեաները անուանելու:

3. Միայն հելլենաբաններէն կը սկսին գործածուիլ արփի, սաղարթ, փարթամ, տրոնէլ, հրճոյի... և գեղանի մը ուրիշ բառեր:

գիւ. զինք զսպէ, որ զեղանի թարմ, պատկերակից, արիւնտտ, աւիւնտտ բառերով . նմանողներ են, ընդօրինակողներ, ընտրողներ, մշակուածներ, որոնք ուրիշէն գաղափարը վերուցած միշտ՝ բառերն ալ կը վերցնեն : Արտայայտութեան տարբերութիւնը որ կը տեսնուի իրենց մէջ, և իւրաքանչիւրին գործերուն ալ և ալ մասերուն մէջ, տաղանդի, ճաշակի, հոգւոյ զարգացման արդիւնք չեն . յառաջ կուգան մանաւանդ նիւթի տեսակէն որուն վրայ կը խօսին, և ազդեցութիւններէն զոր կըած են : Եթէ նիւթը գլխական է, որուն վրայ Գը խօսին, կամ Նոյն իսկ երբ գլխական կտորի մը կը հանդիպին ուրիշ սեռի գրուածքի մը մէջ, անոնք զուտ հետմանադրական լեզուով, զոր իրենց զարգացող ու դասակարգի ընթերցողները միայն կը հասկնան : Գիտնական մտածութիւններէ դուրս՝ անոնց բառերը հայերէն են, ընդհանուրին հասկնալի, երբեմն նոյն իսկ ժողովրդական, ընտանեկան :

Ոչ ոք ունի այնպէս այս նկարագիրը, ինչպէս Եղիշէ : Անդամ հելլենարան զբարոցին, ինք շատ կը սիրէ Միսորոսի զբարոցը, զոր ամբողջապէս կարգացեր է, ուսումնասիրեր և ամենէն ալ ազդուած է, Սահակ Պարթեւէն, Նախափորձերէն, Կորիւնէն, Եղնիկէն և մանաւանդ Աբրահամ Չինակացիէն՝ որուն հիացող մըն է : Ինք խորապէս կը ճանչնայ միանգամայն հելլենարաններու դրութիւնն ու դպրութիւնը : Մեր հին հեղինակներու մէջ ամենէն նուազ սկզբնականն է : Եթէ իրենց տէրերուն դարձնենք բոլոր այն բառերը, այն դարձուածները, զորոնք փոխ առած է, իրեն շատ քիչ բան կը մնայ :

Ինք այս երկու դպրոցներէն իրեն լեզու մը կազմած է, ուր խօսած նիւթերուն շնորհիւ, միսորոսի տարրը աւելի զօրաւոր է, թէեւ հելլենարանը ոչ բոլորովին անհետ, Հեռու է ինք Եղնիկի, Կորիւնի, նոյն իսկ Նախափորձերու երփնաւորման, ոգեւորման արտայայտութիւնը ու նենալէ : Անոնց բառերը, անոնց խօսքը,

Եղիշէի խառնուածքին մէջ կորսնցուցած են իրենց կենդանի, թարմ գոյները, իրենց հնչականութիւնը, իրենց երաժշտութիւնը, և իրենց աշխոյժը : Կանոնաւոր, սահուն ընթացք մ'առած են, որ ոչ այնչափ զօրաւոր խառնուածքի մը կամքէն յառաջ կու գայ, որչափ երկիւղածութենէ և թուլութենէ : Ամբողջական նկարագիր մը չէ, նախաձեռնութիւն չունի : Կտորներ ունի զորս մարդ պիտի կարծէր Միսորոսի զպրոցի աշակերտէ մը գրուած :

Ձի՛ք տեսնալ զազգ թուոցը . ճաղուցն յորժամ թիւք թաւակալ հաստանամ՝ ոչ ընթացս ունիմ ի վերայ բունցմ, այլ ի հայրիմի արուեստ փարաքիմ, զոր տեսանեմ՝՝ զմտաւ ամեն զայն . միմպիտ մատաղաքոյս հմ թիւքմ անդէ ի տիւղ . ոչմ տտէլ շարժիմ . յորժամ բոյոր վարգալթիւք ամեցեալ մեծամամ՝ տակաւն ի վեր վազեմ ու . տախաղաց լինիլով և ամերկիւղք եղիւլ յամկա . միլոյ, ապա յարժրացեալ ի վերայ օղոց մարերն զլիւրամք, թուոցեալ առ ամպովք քերեն . ամ . ցամեմ զմալ յերկրասող զմասակարացս :

Ուրիշ կտորներ ալ կան ընդհակառակն բոլորովին Դաւիթ Անյաղթի ազդեցութեան տակ գրուած :

Եւ որպէս ի սկզբամն լինիլութեան ի ձեռն ուրիմ թուակամի աշխարհ զոյրացալ ի պատմառէն, որ ունի զմամուլթիւմ միակիմ՝ աւուրք վեցիւք . յորում սիւք լինելութեան գոյացամ . իսկ յառաջիւղացութեամ ամժամն ի միակիմ՝ որ է հօթիմ . երկակն, ի թիւ ամկեալ ընդ վեցեկիմ՝ ամէ և բազմանայ ի լմու երկուտասան թիւն, յորում և ամեմայնքս տեսանիմ՝ երկմայնիմ և երկրայնիմ . երկմայնիքմ՝ արեգակամ և լուսնիմ, հիմզ ամլուրականքմ և հօթմ ամմոյար աստիւղիմ, որ լինիմ հօթմեքեակք երկու . և յայս երկու հօթմեքեակցս գոյամամ ամեմայնք լինելութիւնք արտաւորացս, որ եմ պատմառք կիլոյ և տեւողութեամ աշխարհ . հիս . Դարձիւլ մոլիմ թուակամու հօթմերակմ . ունիմ երկիւղք հօթմ պարունակա, որ ամումնիմ գօտիք, և եմ յարկք օղեղէմք ամբոյպտեալք ի միմեմնց լուցամ տիլոցամ . շրջակալ կազմութիւնմ հրատմամալ արարողիմ ոչ միայն կիլոյ պատմառք ի մերոյ արեգակամ, այլ և կիլոյ և բարի կիլոյ :

Հ. Ն. ԱՆԿՐԻԿԵԱՆ

Շարայարկի

1. Եղիշէի ամբողջ մատենագրութիւնը հրատարակուած է Վենետիկ, 1859 : Այս լիակատար հրատարակութեան մէջ կը պակսի միայն ի Գառնիւնի Ղազարով : Մարքիէի տրուած ճառը, ինչպէս և իսկ համարած եմ (սեւ Բազմ. 1904 թիւ 7) որ Եղիշէի է անհիշուալապէս, ուսկից ակնարկութիւններ ալ կ'ընէ իր միւս ճառերուն մէջ՝ որոնց վաւերականութեան վրայ ներկիւն չէ տարակուսել (Տեւ Բազմ. 1905 թիւ 10) :

2. Մատենագրութիւնը Եղիշէի է՝ 326 :

3. Մատենագրութիւնը է՝ 321 :